MODERNIZAREA ACTULUI PICTURAL ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

THE MODERNIZATION OF PAINTING IN MOLDOVA IN THE FIRST HALF OF THE 19TH CENTURY

Sergiu TABUNCIC, ORCID: 0009-0009-3728-5760
Institutul de Istorie USM

CZU: 94:75(478)”18”

e-mail: tabuncicsergiu2020@gmail.com

Moldova went through an extensive process of modernization and integration into European civilization in the first half of the 19th century. From a cultural point of view and, in particular, from the point of view of painting this meant using Western artistic styles and aligning and synchronizing with Western Europe. In the 19th century, Romanian painting took the decisive step of breaking away from what had been house and icon painting. So, it is only natural that the first modern artists had been first house or icon painters. The so-called easel painting in oil appeared in Moldova in the late 18th century. Widespread in Western Europe since the 15th-16th centuries and with a goal different from that of traditional religious painting, the easel painting gave rise to a more secular art and to a more attentive observation of reality. Portrait painting was the most popular genre of secular art.

Keywords: *easel painting, modernization of painting, Moldova, portrait genre.*

Încă din ultimii ani ai secolului al XVIII-lea și la începutul celui următor, simțindu-se tot mai acut nevoia de circulație a picturii, în Țările Române își face apariția așa-numita pictură de șevalet, în ulei. Tipică Europei occidentale încă din secolele XV-XVI, având o funcție diferită de cea a picturii tradiționale religioase, pictura de șevalet a adus cu sine o serie de acumulări pe linia laicizării actului pictural și observării mai atente a realității. În cadrul ei, genul portretistic a fost cel mai autoritar și mai delicat, numeroși exponenți ai păturilor privilegiate dorind să se vadă imortalizați pe o pânză, dacă nu într-o frescă murală sau pe un blat de lemn. Astfel, portretul devine, treptat, cel dintâi obiect de podoabă al încăperilor protipendadei societății moldovenești [asupra începuturilor picturii de șevalet în spațiul românesc vezi 1, passim].

Pictura românească modernă va lua ființă în prima jumătate a secolului al XIX-lea, când se face pasul hotărâtor în desprinderea de ceea ce anterior era meseria zugravilor și iconarilor. Este firesc faptul că din tagma acestora s-au tras primii pictori propriu-ziși, practicarea noii arte fiindu-le avantajată de educația artistică și experiența profesională deja acumulată. Numele popular al pictorilor adevărați a fost acela de „zugravii de subțire”, care se diferențiau de feluriții meșteri vopsitori din trecut, înglobați în categoria „zugravilor de gros”. „Zugravul de subțire” a fost cel care a realizat trecerea de la nivelul de ocupație ocazională la cel de ocupație plenară, care îi va asigura existența, în timp ce

„zugravul de gros” rămânea în continuare fără o ocupație permanentă, întreținându-se din câștiguri ocazionale. Treptat, s-a desfășurat un proces de definire a statutului profesional, societal și economic al artistului plastic – „zugravul de subțire”, meseria obligându-l la retragerea din mediul rural ori monahal pentru a se afilia la masa pestriță a târgoveților.

O catagrafie a supușilor străini din anul 1824 scoate la iveală câțiva pictori zugravi din Iași, precum polonezul Lucaci Strona instalat aici încă de prin 1808, alți doi polonezi Carl și Gaspar Lugowski stabiliți pe la 1810, Hriste Turculeț venit din Suceava cam tot atunci și francezul Stainhaf Berthodor, proaspăt sosit în urbe [2, nr. 223, p. 374; nr. 140, p. 75; nr. 141, p. 76; nr. 50, p. 30; nr. 36, p. 493]. Deși activitatea artistică a acestora, până în prezent, nu este cunoscută, îndeletnicirea lor nu putea fi alta decât pictura murală și cea de șevalet.

Sigur, pictori străini așezați la Iași prin anii 1808-1810, adică în timpul ocupației militare rusești (1806-1812), râvneau a fi observați de o nouă potențială clientelă, reprezentată de ofițerimea rusă. Eterogenă etnic, vorbitoare și de limbă franceză și germană, ea era în mod evident deschisă influențelor occidentale. Ofertele tinerilor pictori, dornici să-și realizeze ambițiile carierei lor, își găseau mai mulți consumatori într-un mediu cosmopolit mai vibrant pentru cultură. Prin urmare, se crea o ambianță artistică mai concurențială, în care respectivii pictori trebuiau să se integreze. Rămânerea acestor artiști în Iași, mulți ani după retragerea administrației rusești, sugerează câștigarea unei clientele locale deja formate, amatoare, dacă nu de artă, cel puţin de portrete.

În evoluția picturii moldovenești din deceniile de început ale secolului al XIX-lea se disting câteva nume de rezonanță, între care Eustatie Altini și Ioan Balomir ocupă un loc aparte.

Eustatie Altini, un tânăr ieșean de origine greacă, școlit la Academia de Arte Frumoase din Viena, este cel dintâi pictor neoclasic din Moldova ce s-a desprins de tradiția zugravilor medievali și cei ai epocii fanariote. Răspândește modernismul în pictura religioasă ortodoxă, încremenită într-un rigid, dar preţios stil neobizantin, racordând-o la experiențele artistice occidentale. A însușit utilizarea perspectivei liniare și a clarobscurului – tehnici apusene care făceau picturile să pară cu adevărat tridimensionale. A introdus pictura în ulei și a condus o clasă de pictură la Academia Domnească din Iași. A lucrat iconostasele bisericilor „Banu” și „Sf. Spiridon” din Iași în anii 1802-1814, icoanele împărătești ale bisericilor „Sf. Gheorghe” și „Patruzeci de Sfinți” din același oraș, catapeteasma catedralei episcopale de la Roman, finalizată în 1805. Se pare că a pictat icoanele pentru Biserica „Sf. Nicolae” din Bălți, pe la 1803, icoane care s-au pierdut sau rătăcit după cel de-al doilea război mondial. Drept pictură murală, este cunoscută doar o singură icoană în frescă a artistului, așezată în semicalota altarului bisericii „Banu” [3, p. 695–706]. Aceste opere reliefează pătrunderea elementelor laice în pictura religioasă, artistul dând o formulă neoclasică iconografiei ortodoxe.

Altini a practicat și genul portretistic, realizând, între altele, tabloul „Intrarea lui Veniamin Costachi în monahism”, în care viitorul mitropolit poartă o redingotă după moda

franceză și nu hainele călugărești. Experiența mimetică transpusă în pictură provoacă un impact vizual imediat și memorabil, ghidând privitorul în perceperea unei realități complexe. Acest fapt nu putea fi neglijat de mediul clerical care recepta imaginea în termeni de eficiență, lucru ce conta și mai mult în vremea când ideile iluminismului afectau autoritatea Bisericii [4, p. 255]. Chipul mitropolitului Veniamin Costachi, mare protector al culturii, a fost zugrăvit în portrete și de alți artiști plastici precum Anton Kauffmann, Josef August Schoefft, Giovanni Schiavoni, Ludovic Stawski sau Gh. Lemeni, arhiereul fiind unul dintre cele mai portretizate personaje ale epocii

După Altini, ardeleanul Ioan Balomir, stabilit la Iași în 1816, este artistul promotor al stilului neoclasic în pictura moldavă. Își va cultiva tehnicile europene de construire în volum a imaginii de ansamblu. Operele sale înscriu o tranziție stilistică de la grafismul hieratic specific picturii religioase, către pictura occidentală de factură academistă. Balomir a pictat la Iași paraclisul palatului Rosetti-Roznovanu și cel al bisericii neoclasice de la Ruginoasa, pe care tot el a zugrăvit-o în frescă. Dintre chipurile masculine pe care le-a înfățișat de-a lungul carierei, cele mai cunoscute lucrări sunt portretele pravlistului Andronache Donici (c. 1820), vornicului Iordache Drăghici (c. 1825) și baș-boierului Teodor Balș („Frederich”) (c. 1835), pictate după natură. În schimb, copii după tablouri mai vechi sunt două portrete feminine reprezentând-o pe Anna Adreana Vuczin (1719-1781) și, respectiv, Ecaterina d’Ymbault (1759-1785), fiica celei dintâi. Afară de portretele executate în ulei pe pânză, Balomir ar fi lăsat și un portret al marelui vistiernic Săndulache Sturdza, pictat pe o scândură de lemn de tei [5, p. 177-231 cu reproduceri ale lucrărilor artistului].

Generațiile acestor artiști *din primele decenii ale veacului sunt cunoscute sub numele de* „*primitivii*” *picturii românești moderne, în exegezele criticilor de artă.* Bineînțeles, calificativul de „primitivi” trebuie interpretat prin prisma realității că operele lor nu erau întru totul conforme cu exigențele picturii moderne și că ele mai aminteau de pictura convențională medievală (de pildă, portretul votiv în pictura medievală nu caută să înfățișeze cât mai veridic chipul unui ctitor sau donator, ci să exprime pioșenia, religiozitatea, poziția sociala a respectivelor personaje).

Astfel, unele portrete vădesc alegeri mai puțin reușite în respectarea proporțiilor, trasarea luminilor și a umbrelor, redarea unor detalii fizice ale personajelor. Surprinzător este faptul că printre autorii portretelor mai prost realizate apar și pictori străini școliți în centre cu tradiție din Italia, Franța sau Germania. Este de reținut că nu toți pictorii și-au semnat operele, supraviețuind astfel o practică de tradiție medievală, compozițiile nesemnate fiind destul de numeroase. Între altele, acesta este cazul tabloului „Sfânta Ecaterina și eteriștii”, care evocă naiv o scenă istorică printr-o abordare religioasă, sau a altei lucrări – „Judecata cea vărsătoare de sânge”, care, sub pretextul unei povestiri apocrife despre Iisus Hristos, prezintă ședința unui divan domnesc la care participă și un demnitar învеșmântat după moda occidentală. Aceste două opere se numără printre primele creații apărute la începutul perioadei analizate [6, p. 281].

Un rol însemnat în cultivarea gustului public pentru pictură l-a jucat învățământul tehnic-ingineresc și îndeosebi învățământul artistic, instituționalizat, domenii ale căror

baze au fost puse de marele întemeietor de şcoală şi cultură românească, Gh. Asachi. Pe lângă școala de ingineri hotarnici, înființată în 1813, se organizează cursuri de desen liniar și, nu este exclus, de desen după natură. La invitația lui Asachi, vin să țină cursuri în şcoli din țară profesori străini, care vor contribui la modernizarea picturii noastre. Pentru pensionul de la Miroslava a fost adus profesorul vienez Hönig, care avea să susţină cursul de „începuturile zugrăvelii" (1830-1834). Din 1839, polonezul Ludovic Stawski va preda desenul la Școala de fete din Iași. El s-a remarcat îndeosebi prin lucrarea „O vedere a Iaşilor la 1842", vedută rămasă unică pentru acea epocă. La Şcoala de Arte şi Meserii reînfiinţată în capitala Moldovei (1841), la „catedra de desen linear şi ornamenturi" a fost angajat ca profesor pictorul grec Theodor Chirangheleu, un priceput „zugrav de icoane şi portreturi". El a decorat palatul „Belvedere" de la Socola (lângă Iaşi) construit în stil neoclasic, de vistiernicul Mihail Sturdza, viitorul domn. La Gimnaziul Vasilian de la Trei Ierarhi se studia în 1832 „desenul de peisagiu și de flori", profesor examinator fiind J. B. Adler de Adelberg. La acest gimnaziu, în 1834, Gh. Asachi a introdus un „curs extraordinar de învățătura desenului figurilor și a zugrăviturii istorice", numind ca profesor pe Johann Müller, venit de la Viena. Müller a fost şi cel dintâi titular al catedrei de pictură de la Academia Mihăileană. „Clasul de zugrăvitură" al acesteia a fost frecventat în anii 1835-1843 de circa 110 studenţi, recrutați din familiile zugravilor și din mediul aristocratic [7, p. 723-732].

Un pictor italian care și-a câștigat un renume în Moldova este Giovanni Schiavoni, profesor al catedrei de profil a Academiei Mihăilene (1837-1838, 1841-1843). Dotat cu un *gust artistic rafinat* și un simţ înnăscut al armoniei, Schiavoni și-a făurit opera într-o autentică manieră modernă. A redat fidel caracterul celui portretizat, vestimentația și accesoriile fiind și ele atent particularizate, răzbătând spre noi rafinata modă a epocii. Printre operele sale se numără portretul lui Gh. Asachi, portretul profesorului Charles Maisonabe de la Academia Mihăileană, tablourile familiei vornicului Burada (soții Tudorachi și Maria) ș.a. Tot el a realizat, parțial, pictura catapetesmei noii catedrale a orașului. Schiavoni s-a implicat și în popularizarea evenimentelor de cultură, în calitate de organizator al primelor expoziţii de artă din capitala Moldovei [8, p. 269-292].

Italianul Niccolo Livaditi este un alt mânuitor al penelului ce și-a dobândit notorietatea în Moldova. Prezent în Iași timp de aproape trei decenii (1832-1858), și-a axat activitatea pe genul portretistic, devenind cel mai căutat pictor în cercul elitei locale. Opera sa cuprinde un mare număr de portrete care vor înfrumusețea atât apartamentele ieșene, cât și conacele de țară. Formulele portretistice practicate sunt portretul individual și portretul de grup. În categoria portretelor individuale se înscriu tablourile pictate în chip de bust, ca „Bătrânul J. Lochmann", „Achilles Livaditi, fiul pictorului", „Portretul Elenei Alecsandri" ș.a. În realizarea portretului bust, preocuparea artistului a fost redarea asemănării fizice a personajelor și mai puțin psihologia acestora, așa cum dicta portretistica europeană a vremii. Portretul, păstrându-și funcțiile sociologice, genealogice, politice, a servit și ca o extensie, în plan material, a personalității subiectului. Însăși pictura trebuia să oglindească statutul beneficiarului: vestimentația

și accesoriile, ordinele și decorațiile, sigiliile și epistolele sunt elemente ce oferă privitorului informații despre acesta.

În cadrul portretului de grup Livaditi a realizat portrete de familie, în care înfățișează părinți alături de copii sau duble portrete ale soţilor. Lucrările de acest gen sunt reprezentate de tablourile „Familia vornicului Vasile Alecsandri”, „Familia stolnicului Constantin Bobeică”, „Portret de familie. Anica şi Iancu Manu pe terasă” ș.a. De o expresivitate aparte prin compoziția figurativă inedită este tabloul „Copiii pictorului Livaditi”, în care artistul și-a portretizat cele patru odrasle. Unele tablouri ale lui Livaditi, executate în deceniul 1840-1850, denotă sensibilități față de curentul romantic, aflat în plină desfășurare în Europa. Ele se fac simțite îndeosebi prin asocierea portretului unui peisaj pitoresc [9, passim].

Un portret oficial al domnului Moldovei Mihail Sturdza datorăm pictorului german Josef August Schoefft, cunoscut artist itinerant al secolului al XIX-lea, aflat la Iași între anii 1836-1837. Personajul portretizat e înfățișat în întregime, alături de toate însemnele demnității sale. Tabloul este un portret „de aparat”, destinat unui mare salon sau unui spaţiu public. Printre operele lui Schoefft se regăsește și portretul logofătului Alexandru Ghica [10, p. 203-216], dar și alte chipuri de boieri, lucrate în cea mai autentică factură Biedermeier.

Dintre pictorii autohtoni, doi absolvenți ai „clasei de zugrăvitură” a Academiei Mihăilene, trimiși ulterior la studii în străinătate, își vor afirma talentul în această perioadă. Primul este Gh. Lemeni (1813-1848), autorul lucrărilor ”Autoportret”, „Pictorul Gh. Năstăsan” ș.a., iar cel de al doilea Gh. Năstăsan (1812-1864), care a realizat portrete romantice, ca „Omul în armură” și „Portret de bărbat”.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea Moldova parcurgea un amplu proces de modernizare, în sensul integrării în spaţiul civilizaţiei europene. Privit din punct de vedere cultural și al actului pictural în speță, acest proces a presupus un efort de preluare a stilurilor artistice occidentale pentru o aliniere și sincronizare cu Europa apuseană.

Referințe:

1. CORNEA, A. *„Primitivii” picturii româneşti modern*. București, Editura Meridiane, 1980.
2. Catagraia sudiţilor din Moldova 1824-1825. În: *Documente statistice privitoare la oraşul Iaşi, vol. II (1824-1828)*, editate de Ioan Caproşu şi Mihai-Răzvan Ungureanu. Iaşi, Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 1997, nr. 223, p. 374; nr. 140, p. 75; nr. 141, p. 76; nr. 50, p. 30; nr. 36, p. 493.
3. BORDASIU, C. Datarea picturii iconostasului de la biserica „Banu” din Iași. În: *Monumentul XI. Lucrările Simpozionului Naţional Monumentul – Tradiţie și viitor. Ediţia a XI-a*. Iași, 2009, partea II. Iași, 2010, p. 695–706.
4. VLASIU, I. Recenzie la Marina Sabados, *Grigorescu la Agapia*. Iași, Editura Doxologia, 2012. În: *Studii şi Cercetări de Istoria Artei. Artă Plastică*, serie nouă, tomul 3 (47). Bucureşti, 2013, p. 255.

5. IFTIMI, S. Ioan Balomir – un pictor ardelean în Moldova (1816-1835). În: *Cercetări istorice* (serie nouă), XXXVIII, 2019. Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași, Editura Palatul Culturii, 2019, p. 177-231 (cu reproduceri ale lucrărilor artistului).
6. ȚURCANU, I. *Istoria românilor (cu o privire mai largă asupra culturii)*. Academia Română. Institutul de Arheologie Iași. Muzeul Brăilei. Brăila, Editura Istros, 2007, p. 281.
7. SOLCANU, Ion I., MACARIE, V. „Clasul de zugrăvitură" de la Academia Mihăileană. Premise și realizări. În: *Anuarul Institutului de Istorie şi Arheologie „A. D. Xenopol" Iaşi*, tomul XXIII, 1986/2, p. 723-732.
8. MACARIE, Gh. Giovanni Schiavoni – un pictor italian la Academia Mihăileană din Iași. În: *Cercetări Istorice* (serie nouă), XXVII-XXIX, 2008-2010. Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași. Muzeul de Istorie a Moldovei. Iași, Editura Palatul Culturii, 2011, p. 269-292.
9. Viața și opera pictorului Niccolo Livaditi constituie obiectul unei monografii colective (incluzând și un album cu lucrările artistului), semnate de IFTIMI, S., CIMPOEȘU, C., MUNTEANU, Marcelina B. *Niccolo Livaditti şi epoca sa (1832-1858). Artă și istorie*. Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași. Iași, Editura Palatul Culturii, 2012, 255 p.
10. IFTIMI, S. Portretele logofătului Alexandru Ghica aflate în colecţii din Bucureşti şi Iaşi. Schoefft, Livaditi, Stawski. În: *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului de Istorie a Moldovei* (serie nouă). XIII-XV, 2007-2009. Complexul Muzeal Național „Moldova" Iași. Iași, 2011, p. 203-216.

Studiul a fost realizat în cadrul Programului de stat 20.80009.0807.36 Evoluția istorică a Moldovei din antichitate până în epoca modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice.